

"ТОШКЕНТ ИРРИГАЦИЯ ВА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ МЕХАНИЗАЦИЯЛАШ МУҲАНДИСЛАРИ ИНСТИТУТИ" МИЛЛИЙ ТАДҚИКОТ УНИВЕРСИТЕТИ

**МАВЗУ: ГИДРОМЕЛИОРАТИВ ТИЗИМЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТУВЧИ
ЭЛЕМЕНТЛАРИ**

МАЪРУЗАЧИ: т.ф.д.,проф. Шеров Анвар Гуламович

Тошкент - 2023

РЕЖА

1.

• Гидромелиоратив тизимларни ташкил этувчи элементлар

2.

• Гидромелиоратив тизимлардан фойдаланишда қўлланиладиган жиҳозлар

3.

• Гидромелиоратив тизимлардан фойдаланишда қўлланиладиган қурилмалар

5.

• Адабиётлар рўйхати

6.

• БББ

Гидромелиоратив тизимларни ташкил этувчи элементлар

Гидромелиоратив тизимлар бажарадиган ишларига қараб турлича бўлиши мумкин. Марказий Осиёда гидромелиоратив тизимларини асосан суғориш тизимлари ташкил этади. Ерларни суғоришдан асосий мақсад қишлоқ хўжалик ўсимликларидан барқарор ҳосил олишни таъминлашдан иборатдир.

Суғориш тизимлари суғориш манбаларидан сув сарфини олиш усулларига кўра қўйидаги турларга бўлинади.

1. Дарёлардан сув сарфини олувчи суғориш тизимлари.
2. Сув омборлари ва кўллардан сув сарфини олувчи суғориш тизимлари.
3. Водийлараро магистрал ариқлар ва насос сув кўтаргичлардан сув сарфини олувчи суғориш тизимлари.
4. Булоқлар ва ер ости сувларидан суғориш сув сарфини олувчи суғориш тизимлари.

Гидромелиоратив тизимларни ташкил этувчи элементлар

Суғориш тизимлари табиатда геоморфологик жойлашиш ўрнига қараб, тоғ олди, водий ва дельта минтақаларида жойлашган тизимларга бўлиниши мумкин.

Суғориш тармоқлари суғориш суви билан таъминлаш шовкунга қараб, водийлараро, вилоятлараро, туманлараро, сувдан фойдаланиш уюшмалараро ва хўжалик ичи суғориш тармоқларига бўлиниши мумкин.

Ҳар қандай суғориш тизими ўз таркибига қўйидаги гидромелиоратив иншоотлар ва ускуналар билан жиҳозланиши шарт:

1

маълум майдонисуғориш суви билан таъминловчи бошқарув иншооти фойдаланиш белгисига, гидрометрик постга жиҳозланган сув тиндиргичга режали суғориш сувини суғориш тармоғига олиш имкониятига эга бўлган бош сув олиш иншоотига;

2

бош иншоот ва тармоқлардаги иншоотлар фойдаланиш кўрсаткичлар ва гидрометрик постлар билан жиҳозланган бош иншоот ва сув тарқатиш тармоқлари, ташлама, зах қочириш тармоқлари;

3

сув сарфини ўлчаш воситалари, фойдаланиш кўрсаткичлари билан жиҳозланган сувдан фойдаланувчиларни қулоқ боши сув олиш иншоотлари;

4

сизот сувларини сатҳини назорат қилиш қудуқлари билан жиҳозланган гидрометрик нуқталар;

Ҳар қандай суғориш тизими ўз таркибига қўйидаги гидромелиоратив иншоотлар ва ускуналар билан жиҳозланиши шарт:

5

• йўллар, кўрсаткич белгилари билан жиҳозланган (эксплуатацион) йўл тармоқлари;

6

• бош иншоот ва сув сарфини тарқатиш иншоотлари, участкалари ўртасида алоқа воситалари ва транспорт;

7

• суғориш тармоқлари, ундаги иншоотлар, йўллар ҳимоя дарахтлари, хизмат ва заҳира жиҳозлаш сақлаш бинолари учун ажратилган майдонлар

8

• суғориш тизими тармоқларини, иншоотларини ва жиҳозларини таъмирлаш ва ишчи ҳолатда сақлаб туриш учун зарур механизмлар, машиналар, асбоблар, ускуналар, ишчи қуроллар

Гидромелиоратив тизимлардан фойдаланишда қўлланиладиган қурилмалар

Гидромелиоратив тизимлардан фойдаланиш
деганда маълум бир хўжалик масалаларини
ечиш мақсадида техник воситаларини
кундалик бошқариш, улардан мақсадли
фойдаланиш, ишчи ҳолатда сақлаб туриш ва
мукаммаллаштириш, суғориш майдонларини
мелиоратив ҳолатини яхшилаш тушинилади.
Бу мақсадни бажариш учун гидромелиоратив
тизимлар тахминан қўйидаги меъёрий
кўрсаткичлар бўйича керакли жиҳозлар билан
жиҳозланиши керак.

Гидромелиоратив тизимлардан фойдаланишда қўлланиладиган қурилмалар

Бош иншоот тугунлари ва сувдан фойдаланиш участкалар ўртасидаги алоқани ўрнатиш учун диспетчерлик алоқаси ташкиллаштирилади, ҳар 1000 га суғориладиган майдони 1-2 телефон нуқтаси, ҳамда 5-6 км телефон алоқа сими тортилиши керак.

Сув сарфини тақсимлаш ва суғориш жараёнини тўғри ташкиллаштириш учун ҳар 1000 га суғориладиган майдон учун хўжалик аро тармоқларда 6-8 та хўжалик ички тармоқда эса 10-15 та сув ўлчагич нуқталари ташкил этилиши мақсадга мувофиқ

Суғориладиган майдондаги сувларни баалансишни назорат қилиш учун зовур-коллектор тармоқларида ҳам сув ўлчаш иншоатлари қурилади. Суғориладиган майдонлардаги сизот сувларини сатҳини назорат қилиш учун сизот сувининг сатҳи 10 м дан чуқур бўлмаган майдонларда асосий ва ёрдамчи назорат қудуқлари ўрнатилади. Бунда створлар, оралиғи 5-6 км, қудуқлар оралиғи 1,0-1,5 км этиб жойлаштирилади. Бу кузатиш қудуқларидан ташқари хўжаликларда суғориш тармоқларидан сизиладиган сувлар сатҳини ва суғориш натижасида суғориш далаларида сизот сувлар сатҳини ўзгаришларини назорат қилиш учун ҳар 100-150 га майдонга 1 та кузатув қудуғи ҳам жойлаштирилади.

Ҳар 1000 га суғориладиган майдон учун ўрта ҳисобда 50 - 60 та гидротехник иншоотлар қурилиши тўғри келади. Суғориш тизимини узлуксиз ишлашини таъминлаш ва ишловчи ходимлар ва ишчилар учун, склад гараж ва устахоналар керак бўлади, булар учун иморатлар 1 га суғориладиган майдон ҳисобига истиқомат бинолари учун 0,1-0,12 м², устахона склад ва гаражлар учун 0,08-0,1 м² ер майдонлари ажратилади.

1 ишчига 8,0 м² хизмат жойи ва 10 – 12 м² яшаш жойи бўлишлиги меъёр ҳисобланади. 1000 кишига мўлжалланган кичик поселкада 150 ўринли клуб, 20 кишилик тиббий пункт 3 - 5 ўринлик меҳмонхона, иссиқ ва совуқ сувли, газ ва электр энергияси билан таъминланган, ҳамда телефон алоқаси бўлган поселка мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Масалан 30 минг гектар суғориш майдонига эга бўлган тизим учун 100 - 200 ишчи ва 500 аҳолига мўлжалланган посёлкалар қурилган.

Гидромелиоратив тизим ўзининг мустақил электр тармоғи ва трансформаторига эга бўлиши шарт ва бу тармоқ тизимдаги барча иншоотлар, сув тарқатиш тугунларини электр энергияси билан таъминлайди. Электр қувватидан суғориш тизимларини тозалашда, таъмирлашда, автоматлаштириш ва ёритишда

Суғориш ва заҳ қочириш каналлари бўйлаб қуриладиган алоқа йўллари эни камида 4,5 м бўлиши улардан ариқ ва зовурларни ундаги иншоотларни назорат қилишда ва таъмирлашда фойдаланишади.

Суғориш каналлари бўйлаб ва алоҳида ҳимоя майдонларида дарахтлар эқилади. Бу дарахтлар эқиладиган майдон тизим хизмат кўрсатаётган умумий майдоннинг 4-5% ташкил этиши керак. Мелиоратив ҳолати ёмон суғориш тизимларида эса бу майдон 7-8% ни ташкил этади. Ҳар қандай гидромелиоратив тизимни иш фаолияти учта кўрсаткич билан баҳоланади:

- а) умумий
- б) иқтисодий
- в) техник

умумий курсатгичлар деганда –
гидромелиоратив тизимда режалаштирилган
йиллик ишлаб чиқаришни қандай
бажарилганлиги кўзда тутилса, иқтисодий
кўрсаткичларда эса тизим тармоқларини
қизиқлардан тозалаш, таъмирлаш, сувдан
фойдаланиш режасини амалга ошириш,
тармоқ ва иншоатларни қайта жиҳозлаш ва
бошқа ишларни бажариш учун кетган
ҳаражатлар кўзда тутилади, техник
кўрсаткичлар деганда тизимни техник ҳолати
сувдан фойдаланиш ва тизимдан
фойдаланишда ишларни тизимни техник
кўрсаткичларни қандай таъсир этганлиги
тушунилади

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Б.С.Серикбаев, Ф.А.Бараев. Гидромелиорация тизимларидан фойдаланиш, Тошкент, ТИМИ, 2008.
2. Б.С.Серикбаев, Ф.А.Бараев. Эксплуатация гидромелиоративных систем. Ташкент, ТИИМ. 2012.
3. ГМТФ фанининг ўқув услубий мажмуаси электрон версияси. ТИМИ, 2011.
4. ГМТФ кафедраси фанлари бўйича тажриба ишларни бажариш методик кўрсатмалар туплами. ТИМИ, 2011.
5. Б.С.Серикбаев, Ф.А.Бараев ва бошқалар. Практикум по эксплуатации гидромелиоративных систем, Ташкент, Мехнат, 2012.
6. Гидромелиорация тизимларидан фойдаланиш фани амалий ва курс лойиҳаларини бажариш

БББ

Билиб олдим

Билардим

Билмоқчиман

